

a fény és árnyék körül dülő közel két évtizedes spekulációt, új realista fénylátást valósít meg, művészete társadalomszabta viszonylatainak szemmel tartása mellett. Brassai azok közé a kevés párizsi magyarok közé tartozik, akik képességeikkel áttörték a párizsi magyarokat övező rokonszenvtelenséget, sőt Brassainak oly mértékben sikerült a maga területén érvényesülnie, hogy a haladó francia kultúra munkáját és működését már a magáénak vallja.

Brassai, hogy megértsük egymást, nem arcképmásoló fotografus, mint amilyenek e művészeti ág hasznosítói mifelénk ismerik. Brassai realista fotografus, akit — kifejező eszközei birtokában — kizárólag a dolgok valósága érdekel. Ebben az értelemben Brassai tevékenysége azaz a tárgyilagos filmfelvevő iránnyal hozható összeköttetésbe, mely az orosz társadalmi realizmusból kiindulva döntő hatást gyakorolt ugy a francia, mint az üzlettől felszabadultabb amerikai filmfotografálásra. Brassait az orosz filmfényképezéshez az a kapcsolat fűzi, hogy témáit elmélyülten, felfokozott értékükben közelíti meg és a valóság vizuális kompozíciójából alkotja képpé. A művészi alakítás törekvéssel Brassai szükségyszerűen messze eltér a valóságot csupán beállító, másoló, szokványfényképész utjáról. Brassainál a saját maga világítástörvényeit, valamint a kép társadalmi jelentését kereső és hangsúlyozó mai fényképezés először jelentkezik összefüggő, maradéktalan tétben.

A *Paris de Nuit* hatvan képe többet mutat, mint amennyit az egyébként idegenforgalmi vonatkozásban elcsépelet könyvcim sejtet. Ez a hatvan fotó: maga Párizs, ahogyan csak e lázas metropolis gyermekei ismerhetik. A könyv létrejövéséhez nem volt elég csupán egy oszlopsort vagy egy kapualját célbavenni és a zárt elkattintani. A fényképésznek át kellett itatódnia azzal a sajátos kulturával és szellemmel, ami nélkül Párizs csak idegenforgalmi kulissza. Brassai képei nemcsak mesteri lencsekezelésről, biztos művészi szemről, realista látásmódról, klasszikus komponálásként ható kivágásokról és az egyéni alkotó szellem jelenvalóságáról győzik meg a szemlélőt, hanem maradéktalanul feltárják a központi tárgy: Párizs éjszaka — társadalmi vonatkozásait. De korántsem tala- kodó szándékoltsággal. A hatvan kép hatvan valóságos életpillanata Párizs-*nak.* (M. J.)

PIETRO BADOGLIO: LA GUERRA D'ETIOPIA. Mondadori, Milano, 1936.
EMILIO DE BONO: LA PREPARAZIONE E LE PRIME OPERAZIONI DELLA GUERRA D'ETIOPIA. Róma, 1937.

Az olasz-etiop háborúnak első írásos dokumentumai most kerülnek napvilágra. Ezek között kétségtelenül a hadjárat két olasz fővezérének, De Bono és Badoglio tábornagyoknak emlékiratai a legfigyelemreméltóbbak.

A két könyv közül De Bonoé az érdekesebb és, ami ennél is fontosabb, az őszintébb. Ez az őszinteség egyes olasz hivatalos körökben is megütközést keltett és beszélnek arról, hogy egyes részletek a most készülő második kiadásból már ki is maradnak. Felmerül a kérdés, hogy mi ennek a szervezett-regresszió világában oly ritka őszinteségnek oka?

Köztudomásu, hogy az emlékirat szerzője legöregebb tagja az u. n. fasiszta négytanácsnak, mely annak idején a Marcia su Romát elhatarozta. Már magas kora és a Duceval való igen bizalmas barátsága miatt is több őszinteséget engedhet meg magának, mint akárki más a mai Itáliában. De itt az őszinteségnek *célja* van: igazolni az u. n. történelem előtt, hogy a De Bono által köztudomásulag elkövetett taktikai hibákért, miknek következtében De Bonot a hadsereg főparancsnokságtól megfosztották és helyette Badogliot küldték ki — nem ő, hanem az

ország legmagasabb személyisége felelős. Valóban, nem egy helyen céloz rá, sőt néha nyíltan is kimondja De Bono, hogy ő csak báb volt a Duce kezében, aki Rómából és a lokális viszonyok ismerete nélküli antézte az abessziniai hadműveleteket. Mussolini állandóan siettetette De Bonot, tekintettel a nemzetközi bonyodalmakra, a pénzhányra és nem utolsósorban, személyi presztízse miatt. Ez a sürgetés nemcsak a tulajdonképpeni hadműveletek alatt, de annak előkészítésekor is állandó volt. De Bono nem egy helyütt bevallja, hogy az olasz hadsereg a háboru kitérősekor még egyáltalán nem volt felkészülve a háborúra. De a Duce nem tűr ellentmondást. Ő határozza meg a hadműveletek megkezdésének időpontját és De Bono minden ellenvetésére a Duce ezt táviratozza: „Felelj igennel!” 1935 aug. 21-én Mussolini ezt a táviratot küldi De Bononak:

„A konferencia (az olasz-abesszin viszály rendezésére összeült népszövetségi bizottság) semmit sem határozott. Genf ezzel szemben határozni fog. Most határozz Te!” De Bono így válaszol: „Sohasem hittem a konferenciáknak, sem a hasonló truccsoknak, legfeljebb a következményeknek.” Ami pedig specifikusan Makallé tulgyors elfoglalását és az ezt követő abesszin bekerítést illeti (ez a taktikai hiba volt tudvalevően De Bono visszahívásának oka), De Bono egész világosan a Ducera háritja a felelősséget. A könyv 189. oldalán közli Mussolini 1935. okt. 20.-ról keltezett táviratát: „A november közepére kiirt angol választások lefolyásáig nem lesznek Európában komplikációk. Jegyezd meg, hát, hogy e dátumig egész Tigrainak Makalléig és azontúl, a miénk kell, hogy legyen.” És október 25.-én: „Okvetlenül szükséges, hogy kiterjeszd és meggyorsítsd azt, amit te progresszív előnyomulásnak nevezel és csapatainkat a cél felé kell vezetned. — Ha lehet, tedd meg 5.-ig azt, amit 10.-ig akarsz elérni. Biztos vagyok abban, hogyha te a végsőig összeszeded minden energiádat, sikerülni fog ez. Az európai helyzet nem javult és a javulás tisztán csak formális jellegű.” Viszont De Bono óriási nehézségekkel küzd és ezekre a Ducenak küldött távirataiban állandóan rámutat. Bajok vannak a munkások körül, akik nyíltan lázadoznak a rossz élelmezés és bánásmód, ugyszintén a klíma elviselhetetlensége miatt. Ez ellen a De Bono által beismert legnagyobb szigor (kivégzések) sem segít. De a legnagyobbak a bajok az utánpótlás, a hadianyagok szállítása és az élelmezés körül, mely főleg a teherhordó állatok (őszvérek) hiányából és a terep rendkívüli nehézségéből folyik. De Rómából állandóan csak sürgetések érkeznek. De Bono érélyes hangon táviratozza: „Egy olyan utszakaszt táplálni, mint amilyen az Asmarától Makalléig vezető ut, mely különösen jobbról, állandóan veszélyeztetve van; ott, ahol az élő husállományon kívül semmi, de semmi sincsen, olyan feladat, melytől égnek áll az ember haja, már akinek van. Ezt kedves miniszterelnököm kötelességemnek tartom megmondani neked, már csak azért is, hogy óvatosságra intsek könnyelmű tanácsokkal szemben, akárhonnán jönnek is azok, Lesonnatól, vagy magától Badogliótól.” (193. old.) E távirathból már világosan kiténik, hogy De Bono Badoglio intrikáival tisztában van. Október 29.-én azonban ez a távirat érkezik Rómából: „A célból, hogy összeegyeztessük a politikai követelményeket a katonaiakkal, megparancsolom neked, hogy hajtsd végre a kitűzött akciót. November harmadikán Makallé miénk legyen. Október 3.-a jó volt, nov. 3 most még jobb lesz. Válaszolj.” Mire De Bono mit válaszolhat mást, mint: „Az akciót, Makallé céllal, nov. 3-án megkezdem.” Makallét a Duce egyenes parancsára be is vette, de ez a taktikailag elcsúszott lépés tette lehetővé a veszélyes és csak az olaszoknak kedvező szerencse folytán nem végzetessé vált abesszin oldaltámadásokat, mert De Bono

nem gondolt a szárnyak megerősítésére. Emiatt kellett aztán átadnia helyét Badogliónak.

Itt önkéntelenül felmerül az a kérdés, vajjon Badoglio rosszhiszeműen járt-e el De Bonoval szemben, amikor a Ducenél állandóan siettette az előnyomulást, jól ismerve képzett katona létére ennek veszélyeit? De Bono világos célzásai erre engednek következtetni, amin nem változtat a De Bono és Badoglio között végbement teatrális találkozás sem, a parancsnoki tisztség átadásakor. Megerősíti ezt a feltevést az a tény is, hogy maga Badoglio a parancsnokság átvétele után több, mint két hónapig nem tett egy lépést sem előre és csak a hadjárat megszervezésével és az abesszin támadások visszaverésével foglalkozott.

De Bono könyvéből pár érdekes dolgot tudunk meg az abesszin háború egyes mellékepeződjára vonatkozólag. Új megvilágításban tűnik elő pld. Gugsza „herceg“ szerepe. — Ezt a különben De Bono által is jelentéktelennek ítélt árulót ügyesen használta ki az olasz hadvezetőség a háború során. Mint most megtudjuk De Bono könyvéből, Gugsát már jóval a háború kitörése előtt 1935 júniusában lepénzelte az olasz hadvezetőség. Gugsza, ez a tehetségtelen, de nagyravágyó kis helyi főnök, már júniusban át akar pártolni az olaszokhoz, de De Bono leinti: „maradjon csak látszólag hű a Negushoz és majd az adott pillanatban igénybeveszik szolgálatait. Ez az idő el is következett. A Duce egyenes parancsára De Bono „ras“-sá nevezi ki, de ugyanakkor megjegyzi: „Ez helyes volt (a kinevezés), bár a dolog nem tett kedvező benyomást magukra a bennszülöttekre sem. Gugsza semmiesetre sem volt jelentős ember, sem kiváló harcos. Természetes, hogy az új rasnak a valóságban, semmi hatalma sem volt.“ Gugsza a behódolás után is csak terhére volt De Bononak. — A behódolt „ras“, állandóan félt az asszszinek bosszujától és attól, hogy Makallé ismét az abesszinek kezébe kerül. Ezért állandóan az előnyomulást sürgeti, amiért De Bono erélyesen leinti, emlékeztetve őt alárendelt szerepére. De ugyanakkor kis, alig ezer főre rugó csapatai is elégedetlenkedtek az elmaradt fosztogatások miatt. Végül is De Bono enged a nyomásnak és saját bevallása szerint: „Makallé a szó szoros értelmében kifosztatott.“ (183. old.)

Az abesszin nép nem hadviselő részének vagyis a polgári lakosságának (nők, gyerekek) legyilkolására vonatkozólag is kapunk egy-két hivatalos utalást. A könyv 161. oldalán a bombatámadásokkal kapcsolatban írja De Bono: „A bombázás következtében sok asszony és gyerek is elpusztult.“ De minden leírt szónál ékeesebben beszél egy a könyvhöz mellékelte fotografia. Elég, ha a fénykép alá irt szöveget közlöm, minden kommentár nélkül: „Levegőbe röpitének egy egész falut, a gurai repülőtér megalapítása céljából.“ Ez a két hivatalos és autentikus forrásból közölt adat is elégséges a háború folyamán az olasz hadvezetőség által kiadott „hamis hírek“ cáfolatainak értékeléséhez. A gázok használatáról azonban De Bono könyvében sem történik említés.

Az olaszok által akkoriban felfújtt „eseményre“, az abesszin rabszolgák „felszabadításának“ legendájára vonatkozólag is találunk kiábrándító sorokat De Bono könyvében. A könyv 173. oldalán szóról-szóra a következőket írja: „Az igazság kedvéért meg kell mondani hogy ez az intézkedés nem nagy hatást váltott ki a rabszolgatulajdonosok rétegében, de még talán kevésbé magukban, a felszabadított rabszolgákéban sem. Sokan azok közül, akiket szabadon engedtek ezzel a kérdéssel jelentkeztek hatóságaiknál: „És most ki ad majd nekünk enni?“

És most ideiktatok egy idézetet az olasz ujságok által állandóan hangoztatott „lelkesezésről.“ „A felsorakozott bennszülött nép sorai között vonultam be lovamon Axum városába. A bennszülötteket előzőleg ki-

tamították arra, hogy tapsoljanak. (Ritkitás De Bonotól!) Nem voltam annyira naiv, hogy őszintének tartsam e tapsot." (182. old.)

Badoglio tábornagy könyvében már nyoma sincs az őszinteségnek és közvetlenségnek. Száraz, majdnem primitív katonai stílusban megírt megisméltése az olasz hadvezetőség hadijelentéseinek. (Egyes facsimileben közölt jegyzeteiből és levéltöredékeiből az is kiderül, hogy az olasz helyesírás is gondot okoz néha az etiop háború stratégiájának. Valóban, rossz helyesírással írt szavak áthuzgálva, majd helyesen feléje írva gyakran jelennek meg e jegyzetek facsimileiben.)

Kongó ürességű jegyzeteiben még az öndicsőségét zengő hadvezér ömlengései is igen bántóan hatnak e könyvben. A De Bono által jelzett nehézségekről és incidensekről szó sem esik a könyvben. Bevall ugyan két olasz vereséget (a demberginait és a Passo Uarien-it) s bár az abesszin harcosokról néha elismerően nyilatkozik, az ellenfeleit általában (és főleg a Negust) állandóan lekicsinyli és fitymálóan beszél róla. Badoglio stratégiai érdemeit senkisép vonja kétségbe, de a tuleróval és egyenlőtlen eszközök segítségével legyőzött ellenfél kigunyolása és lepecskondiázása, még a katonai etikett szerint is, legalább is szokatlan.

(Mária Béla)

E. LOVINESCU: ISTORIA LITERATURII ROMANE CONTEMPORANE 1907—1937. (Socec, București, 1937.)

Eugen Lovinescu kétségtelenül legkiemelkedőbb alakja a román kritikának. Nem regisztráló, rendszerező tudós, hanem erős és aktív egyéniség, aki több, mint harminc év óta napról-napra megjelenő bírá-
lataival, *Sburătorul* című folyóiratával s elsősorban a fiatal írókra gyakorolt személyes hatásával, ha nem is döntő, mindenesetre számottevő tényezője a mai román irodalom alakulásának. Irodalomtörténeti munkái mellett vagy husz kötetet töltenek be bírálatok és a kortársi irodalom irányait összefoglaló tanulmányai. Ennek a műnek adja Lovinescu lényegét *A mai román irodalom története* című könyvében.

Aktiv és harcos kritikus lévén, Lovinescu nem alkalmas arra, hogy sine ira et studio történeti értékelését adja a román irodalom irányainak és alakjainak. Irodalmi fölfogása, melyet saját maga nevez „esztétikai dogmatizmusnak“, szintén inkább akadályozza a rendszerezés és a történelmi értékelés munkáját, amit pedig az irodalomtörténetírás igénye megkívánna; hiszen, ha a tulajdonképpeni kritikában még el is képzelhetjük *à la rigueur* a társadalmi tényezők háttérbeszorítását az esztétikai elbírálással szemben, világos, hogy az irodalomtörténetírásban láthatár nélküli empirizmushoz vezet a társadalmi kötöttségek mellőzése.

Azok a heves polémiák, amik a román irodalmi életben, ujságok és folyóiratok hasábjain Lovinescu irodalomtörténete és a vele egyidőben megjelent emlékiratai körül folynak, a „modernista“ kritikus pártosságának és egyéni érzékenységeket sértő értékeléseinek szólnak. Mi inkább a szociológiai szempontok mellőzését hiányoljuk ebben a könyvben, amelyet különben nagy haszonnal forgathat mindenki, aki a román irodalom gazdag termésében tájékozódni akar.

A múlt század végéről szenvedélyes irodalomtörténeti és esztétikai vita visszhangzott át a huszadik század elejére: *Dobrogeanu Gherea*, a szocialista ideológia hatása alatt, az irodalom szociológiai meghatározottságát hangsúlyozta ki, Coșbucot például a „parasztság költőjeként“ jellemezve; míg a városi írók javarészét „művelt proletár írók“-nak kvalifikálta. Ezzel a felfogással szállott szembe *Titu Maiorescu*, aki viszont az esztétikai szempont kizárólagossága mellett kardoskodott. E vitából származtatja Lovinescu, igen helyesen, a századeleji irodalmi